

604516

A

JOGTÖRTÉNET TANÍTÁSÁNAK
KÉRDÉSÉHEZ.

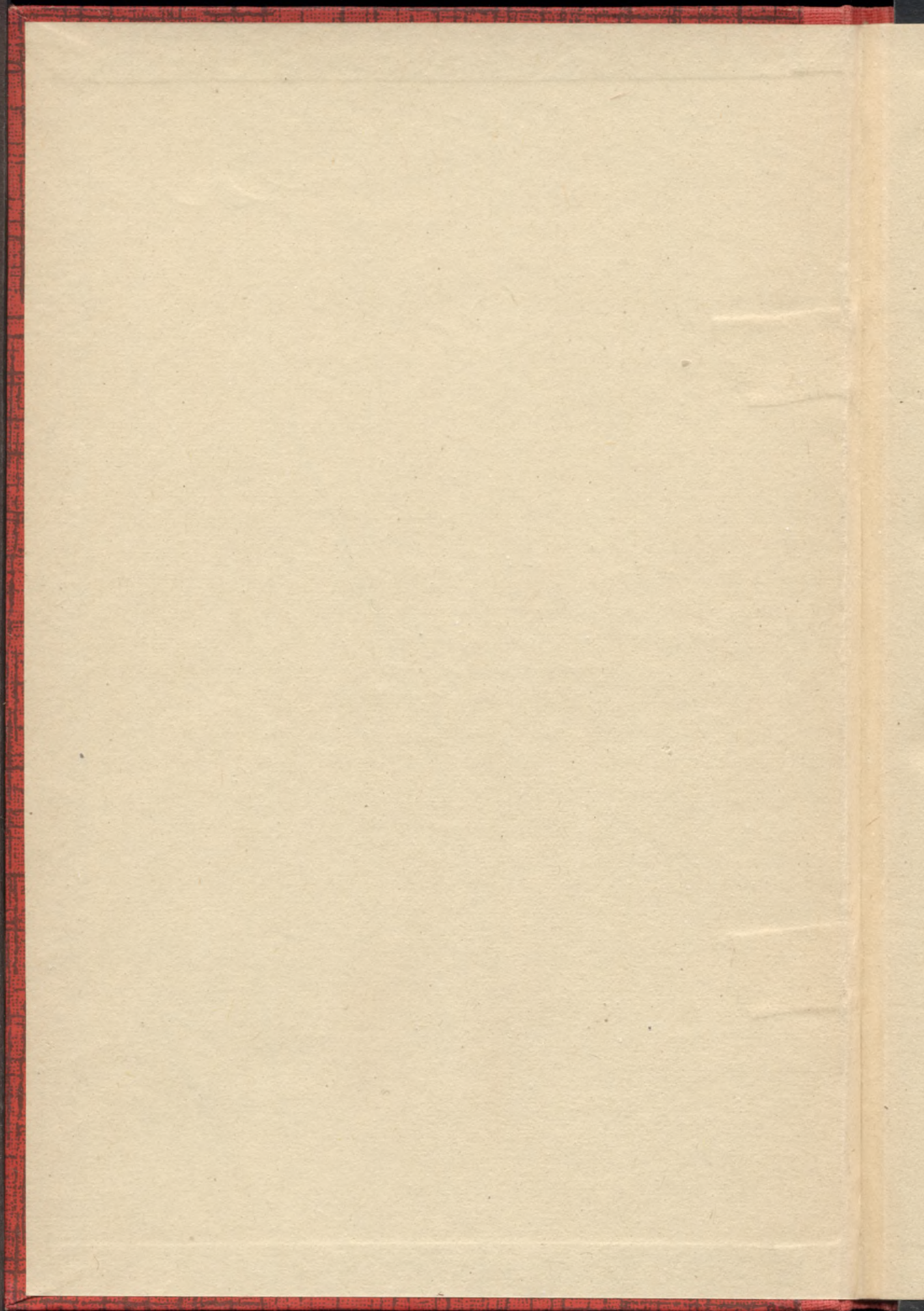
IRTA

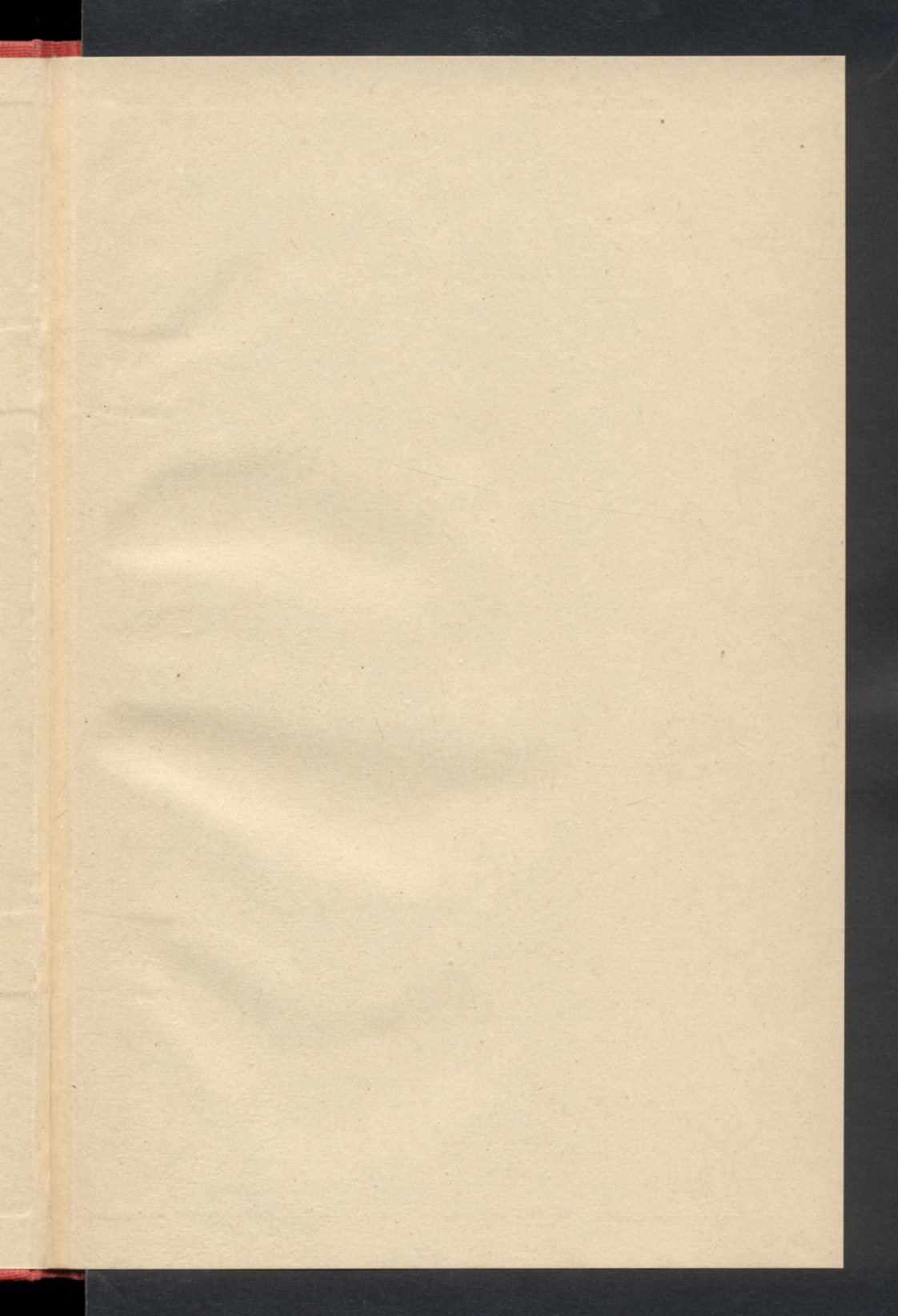
BALOGH JENŐ

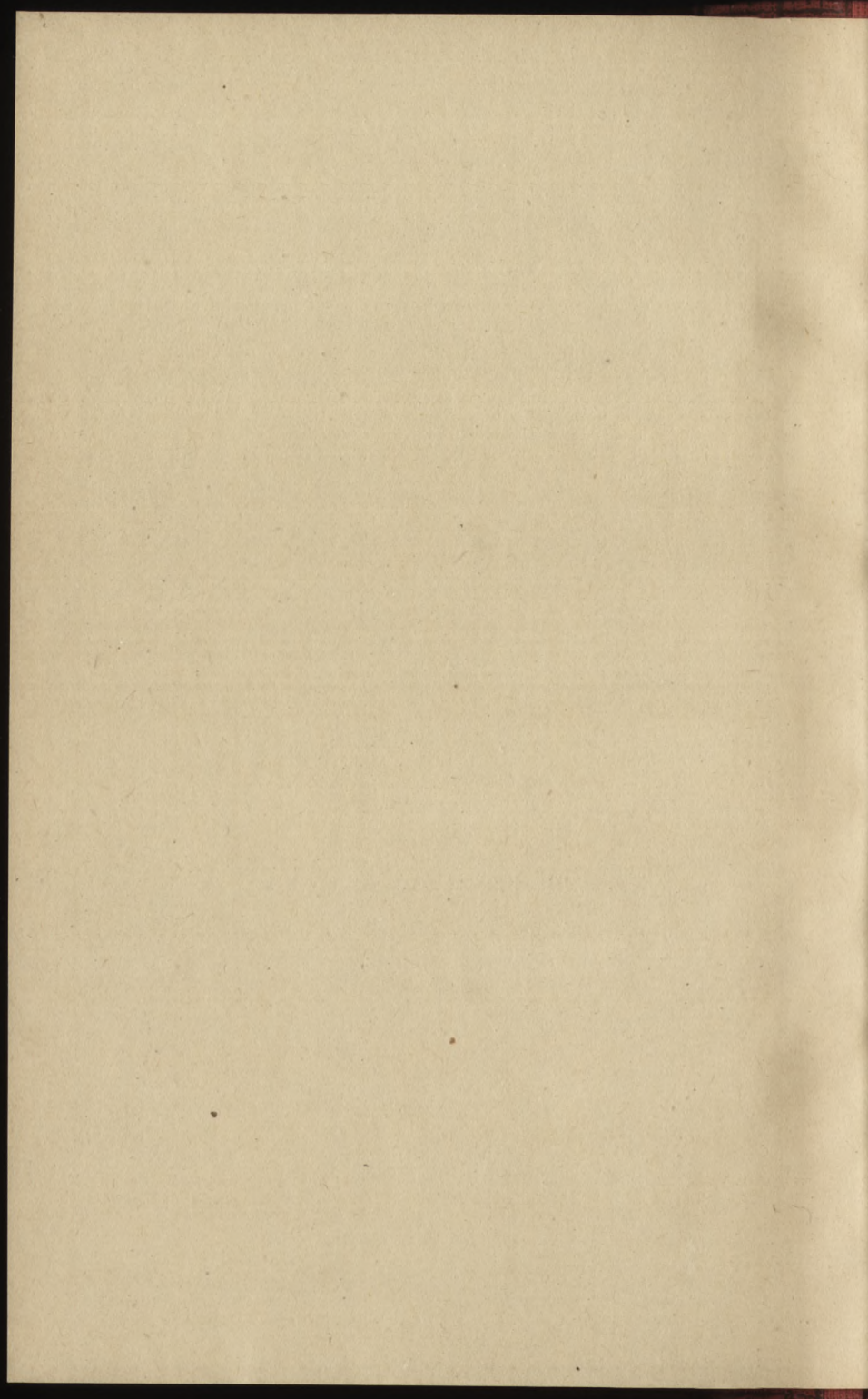
Különlenyomat a «Budapesti Szemle» 1905. évi CXXIII. kötetéből.

BUDAPEST.

1905.

A 91

JOGTÖRTÉNET TANÍTÁSÁNAK KÉRDÉSÉHEZ.

IRTA

BALOGH JENŐ.

Különlenyomat a «Budapesti Szemle» 1905. évi CXXIII. kötetéből.

BUDAPEST.

1905.

1074 ia

604516

M. N. MUSEUM KÖNYVTÁRA
II. Nyomtat. Követéknapló
1905-év *115* sz.

Tisztelt szerkesztő úr!

Isten látja lelkemet, épen nem kedvelem a tudományos polemikákat. Talán szabad hivatkoznom arra, hogy ámbár szakmám, a büntetőjog, az utolsó évtizedekben nagy átalakuláson keresztülmenő, forrongó tudomány, mégis az alatt a huszonegy év alatt, a mióta irodalmi kísérleteket teszek, csak egy ízben keveredtem ilyen polemikába. Nem szívesen teljesítem tehát azt az irodalmi kötelességet, hogy néhány megjegyzést tegyek Timon Ákos egyetemi tanár úrnak a *Jogállam* című folyóirat folyó évi 170—197. l. megjelent újabb értekezésére, melyben a *Budapesti Szemle* 338. sz. 161—197. l. közölt cikkemmel polemisál.

Megkísérlem válaszem gyarlóságát azzal enyhíteni, hogy iparkodom lehetőleg rövid lenni.

Multkori cikkemnek leglényegesebb részei gyanánt azokat tekintem, a melyekben azt vizsgáltam:

a) voltak-e «önálló» és a «külföldieknél tökéletesebb magyar büntetőjogi és perjogi intézmények?»;

b) szükséges-e a magyar jogásznak a magyar jogtörténeten felül az egyetemes vagy általános jogfejlődés tanulása is?;

c) ha szükséges, megtörténhetik-e ez a magyar jogtörténet keretében?

Lássuk, miképen állunk ezekkel a kérdésekkel T. úr válasza után?

I. *Voltak-e «önálló» és a külföldieknél «tökéletesebb magyar büntetőjogi és perjogi intézmények?»*

Timon Ákos egyetemi tanár úr, a mint ezt a *Budapesti Szemle* f. évi 168. l. is idéztem, a *Jogállam*nak 1904 októberben megjelent VIII. füzetében (442—444. l.) egyebek közt a következőket állította:

«A magyar nemzet... hatalmas jogalkotó képességével a szomszédos népektől sok tekintetben eltérő jogrendszert és jogintézményeket létesített, a melyeknek gyökerei még az ősi államszervezet korába nyúlnak vissza» (442. l. utolsó négy sor);

«téves, hogy a magyar nemzet jogintézményeit idegenből vette át» (443. l. 3—6. sor);

«bizonyítva van továbbá az is, hogy a magyar népnek ez az erőteljes jogalkotó képessége, a jogélet terén nyilvánuló nemzeti sajátossága a nyugati népeknél uralkodó jogelvek és intézmények behatása daczára erejében soha meg nem törött, sőt ellenkezőleg, mind hatalmasabb fejlődést vett olyképen, hogy a magyar nép, mint a középkor egyik legerőteljesebb államalkotó népe, a többi államalkotó népektől sok tekintetben eltérő és azokénál **tökéletesebb**, az államiság eszméjének megfelelőbb közjogi, magánjogi, **büntetőjogi és perjogi** intézményeket létesített; (443. l. nyolcz ut. és 444. l. két első sor) végre

«bármely más államalkotó nép jogfejlődése nem egysége-sebb s nem nyugszik önállóbb nemzeti alapokon, mint a magyar nemzeté!»

Ezekből a tételekből engem most első sorban az érdekel, voltak-e «a külföldiekénél tökéletesebb» és «önállóbb nemzeti alapokon nyugvó» magyar «büntetőjogi és perjogi» intézmények?

Sajnálom, hogy tér hiánya miatt T. úr fejtegetéseiből a 442—444. l. foglaltakat egészökből ide nem nyomathatom, de összehasonlítás útján bárki meggyőződhetik arról, hogy a most vizsgált kérdésre vonatkozó idézetnél sem múlt cikkemben, sem most, T. úr állításainak erre a «tökéletesebb büntetőjogi és perjogi» intézményekre vonatkozó részéből *nem hagytam el egy szót, egy betűt, egy írásjelt sem*, se ehhez semmit hozzá nem tettem.

Korábbi cikkemnek II. fejezete (168—175. l.) azt fejtegette, hogy T. úr *Tankönyvének* idevágó részében, melyet a multkor tüzetesen vizsgáltam, ilyen «önállóbb» és «tökéletesebb magyar büntetőjogi és perjogi jogfejlődést» sajnálatomra nem látok bizonyítva és akkor azt állítottam, hogy ilyenről egyáltalán nem is lehet beszélni, mert ilyen soha sem volt.

T. úr most (újabb cikke *Jogállam* f. évf. 190—191. l.) kijelenti, hogy «a tökéletesebb fejlődést első sorban és *főképen* *) a közjogi intézményekre, «egész alkotmányjogi berendezésünkre»

*) Tehát másodsorban értette a büntetőjogra és perjogra is?

(190. l.), nem pedig «különös vonatkozásban, büntetőjogi és perjogi intézményekre» értette; sőt azt állítja, hogy egy tételét «önkényesen kiszakítottam» s egyenesen hozzám fordulva kérdezi tőlem, vajon «megengedett dolog-e», hogy én az ő általános tételét félre magyarázom?; végre kijelenti:

«B. úrnak minden erőlködése és a kiszakgatott tételek mesterkélt ellentétbe hozása daczára sem sikerült cikkében kimutatni, hogy én akár a büntetőjog, akár a perjog terén hamis tanokat állítanék fel és nemzeti chauvinismusból teljesen önálló és a nyugati népekénél tökéletesebb jogfejlődést hirdetnék ott, *a hol ilyen nem létezik*».

T. úr korábbi tételeinek akár szószerinti, akár kapcsolatokban való vizsgálatából most is csak azt az értelmet tudom kiolvasni, a mit multkori cikkemben kiolvastam.

Először veszem a szó szerinti értelmet.

1. A mint a betűszerinti idézetből kitűnik, T. úr korábbi cikkének fentebb lenyomatott részében (*Jogállam* 443—444. l.) négy különböző dologról beszél, úgy mint: «tökéletesebb: 1. közjogi, 2. magánjogi, 3. büntetőjogi és 4. perjogi intézményekről».

A «tökéletesebb» jelző nemcsak a közjogi, hanem *mind a négyféle* intézmény előtt áll, tehát azt T. úr 1904 októberében minden kétséget kizáró határozottsággal nemcsak közjogi, hanem *együttal* a büntetőjogi és perjogi intézményekre is vonatkoztatta. A ki azt óhajtja, hogy a szóban forgó mondatban a «tökéletesebb» jelző csak az alkotmányjogi berendezésre vonatkozzék, annak ilyenformán kell szövegezní: «A magyar nép a külföldinél tökéletesebb közjogi intézményeket létesített, ezenfölül létesített büntetőjogi és perjogi intézményeket is»; vagy pedig így: «A magyar nép a külföldieknél *tökéletesebb* közjogi, ezenfölül *nem oly tökéletes, vagy kevésbbé tökéletes, vagy épen oly tökéletes* büntetőjogi és perjogi intézményeket is létesített. A hogy T. úr ezt a mondatot 1904 októberben szövegezte, azt hiszem, nagyon hasznos dolog lenne abban a kérdésben: vajon a «tökéletesebb» jelző vonatkozik-e a «büntetőjogi és perjogi» jogfejlődésre?, — Sohm lipcei tanár úrtól kérni véleményt. Sohm úr ugyanis (a mint alább II. alatt kifejtem), egy szót sem tud magyarul, nem is olvas magyar munkákból egy betűt sem, de azért olyan magyar könyvet, a melyet Hajnik Imre harmincz esztendő tudományos munkája alapján írt, «Unding»-nek nevezett. Talán Sohm úr a fentebbi kérdésre tagadólag fog válaszolni; a ki azonban ma-

gyarul tud, az T. úrnak idézett mondatát csak úgy értheti, hogy nemcsak a magyar közjogi intézmények voltak a külföldieknél tökéletesebbek, hanem a «magánjogiak, büntetőjogiak és perjogiak is.»

Azt, hogy a «tökéletesebb» jelző csak a közjogi intézményekre vonatkozik, az új cikk (190. l.) azzal is akarja bizonyítani, hogy a «tökéletesebb» után ott állanak «az államiság eszméjének megfelelőbb» szavak is. Kérem, ez teljesen lényegtelen. Az utóbbi szavak nagyon is jól alkalmazhatók büntetőjogi és perjogi intézményekre is, mert az államiság eszméjének megfelelőbb büntetőjog például az, melyben (szemben a kezdetleges germán jogoknak magánjogi jellegével) el van ismerve, hogy a büntetendő cselekmények nem az egyeseket, hanem az összeséget, a jogrendet sértik, vagy ilyen perjogok azok, melyek szerint a büntető törvénykezés nem polgári per alakjában, magánügyének közti jogvita keretében foly le, hanem a bűncselekményeknek tekintett súlyosabb jogsértéseket az államhatalom hivatalból torolja meg.

T. úrnak *betű szerint* idézett állítása után szerintem csak két dolog lehetséges. Vagy lehetséges:

a) bebizonyítani, hogy a magyar nép a külföldieknél «tökéletesebb büntetőjogi és perjogi» intézményeket létesített. Ezt a bizonyítást azonban T. úr újabb cikkében meg sem kísérli, hanem most ellenkezőleg kijelenti, hogy «ilyen tökéletesebb jogfejlődés tényleg nem létezik» (191. l.). Ha ez így van, a mint a *Budapesti Szemle* 168. l. én is állítottam, akkor nem marad más hátra, mint:

b) őszintén beismerni, hogy T. úrnak októberi cikkében ez irányban tévedés, helytelen szövegezés, tollhiba, vagy nem tudom micsoda csúszott be. Hisz tévedni emberi dolog és alább (IV. alatt) én is őszintén beismerem egy a *ζαρχάς* elnevezésre vonatkozó tévedésemet. De T. úr nem ezt teszi, hanem bár előrebocsátja, hogy személyes jellegű invectivákban engem nem követ (171. l.), mégis egyenesen felelősségre von engem: «megengedett dolog-e egyik tételét önkényesen kiszakítani, félre magyarázni, kiszakgatott tételeket mesterkéltén ellentétbe hozni?» stb., mindezt azért, mert a *betű szerint* idézett tételben a tökéletesebb szót a büntetőjogi és perjogi intézményekre is vonatkoztattam.

Kérem kell tehát a t. olvasót: méltóztassék az illető tétel elolvasni s magának véleményét alkotni arról, hogy a tökéletesebb szó vonatkozik-e a büntetőjogra és perjogra, vagy sem?

2. De lássuk, micsoda T. úr 442—444. l. foglalt fejtegetéseinek értelme akkor, ha nem ezt az egy mondatot, hanem a három oldalt veszszük figyelembe?

T. úr a 442—444 l., midőn az egész magyar jogfejlődés «önállóságát» és a «külföldieknél tökéletesebb» voltát vitatja, *ismételve* szól a következőkről:

a 442. l. «a magyar nemzet a szomszédos népektől sok tekintetben eltérő jogrendszert és jogintézményeket létesített»;

a 443. l. «a magyar nemzet jogfejlődése, jogintézményei; a magyar nép jogfejlődése, jogintézményei, a magyar nemzeti jogalkotás, a magyar nemzeti szellem és jogalkotó képesség»;

a 444. l. második bekezdése kifejezetten csak alkotmányjogi intézményeinkről, alkotmányjogi berendezéseinkről szól, de ezt én soha sem vonatkoztattam a büntetőjogra és perjogra. De ugyanezen a 444. lapon még több helyen említve vannak «jogintézményeink, a magyar nemzet jogfejlődése, köz- és magánjogi intézményeink» stb.

Tisztelettel kérdezem a jog- és államtudományok bármely szakmájának művelőjét, hogy az ily általánosságban használt kifejezések: «*jogrendszer, jogintézmények, jogalkotás, jogfejlődés*» *csakis* alkotmányjogunkat, *csakis* közjogi intézményeinket, *csakis* alkotmányjogunk fejlődését jelentik-e, a melyekre a magyar szakirodalomban különleges kifejezéseket (közjog, alkotmányjog, alkotmányfejlődés) szoktunk használni, vagy éppen megfordítva, a mint én állítom, a közjogival, az alkotmánynyal *szemben* a magánjogi, a büntetőjogi és perjogi jogrendszert, jogalkotást, jogfejlődést.

S minthogy T. úr 1904 októberében az összes «államalkotó népeknél egységesebb», «önállóbb nemzeti alapokon nyugvó» és «tökéletesebb» magyar jogrendszerről és jogintézményekről írt;

minthogy továbbá 1905 márcziusában beismeri, hogy tökéletesebb büntetőjogi és perjogi jogfejlődés «*tényleg nem létezik*»: ennél fogva kérdezniem kell, hát akkor miért méltóztatott októberi cikkében a tájékozatlan közönséget elkápráztatni egy szép délibábbal: «tökéletesebb régi magyar büntetőjogi és perjogi intézményekkel», a melyek, mikor közelebbről nézzük őket, öt hó mulva már szétfoszlanak? S ezért voltam bátor a *Buda-pesti Szemle* 182. l. nem is közvetlenül T. úrral szemben, hanem (épen, hogy a dolognak személyes élett elvegyem), egészen általánosságban azt az óhajomat kifejezni, hogy «csak tudományos igazságokat» tanítsunk.

T. úr szerint (új cz. 179—181. l.) ez «aligha eléggé megfontolt kifakadás», «alaptalan és igaztalan vád», mert ő «erős nemzeti öntudattal, a magyar nemzet hatalmas államalkotó és jogalkotó képességének tudatával» írta meg könyvét, míg én ezen előfeltételek nélkül fogtam könyvének érdemleges bírálatába.

A budapesti egyetem jog- és államtudományi karán évtizedek óta mindenki, még a német származású tanárok is, erős nemzeti öntudattal munkálkodtak, de viszont szemök előtt tartották azt is, hogy mindenütt és mindenkor, a tanszéken, tankönyvben és folyóiratban, s 1904 októberben épen úgy, mint 1905 márcziusban csak tudományos igazságokat hirdessenek. Mert a «nemzeti öntudat» és a tudományos valótlanúság közt még annyi fokozat van, mint a fehér és fekete, vagy a jég és forró közt.

Kisfaludy Károlynak egyik kezdetleges drámájáról írták azt: «Győz a magyar és ez tapsra ott fönn (a karzaton) elég.» Lehetőséges, hogy a napi sajtónak van még egy-két olyan munkása, vagy olvasója, a ki, ha valami délibábos tudományról, magyar nemzeti színű néprajzról vagy történetről olvas, nem győzi magasztalni ezt a nemzeti tűzijátékot; de a tudomány hívei nem követelik, hogy nagyító üvegen nézzük nemzetünknek jó tulajdonságait, vagy multjának dicsőségét. Hála Isten, akad a magyarban elég jó tulajdonság s nemzetünk multjában is van elég dicsőség arra, hogy a tárgyilagos igazság sem válik szégyenünkre; míg bizony-bizony restelkednie kellene annak a nemzetnek, a melyet olyan pávatollakkal díszítenének fel, a melyek őt meg nem illetik.

Nagyon restellem, hogy mindezt csak ilyen hosszadalmasan adhattam elő. Csak ily módon jellemezhettem T. úrnak vitakozási «módszerét»: 1904 októberben állítani valamit és 1905 márcziusban azt mondani: ez nem létezik, s minthogy én betű szerint idéztem, «félremagyarázással, kiszaggatott tételek meszterkélte ellentétbe hozásával», stb. vádolni engem.

Sikeres-e az ilyen módszer? — ítéljék meg a t. olvasók.

II. Képtelenség-e az egyetemes európai jogtörténet?

Azokban a szerföltött elismerő cikkekben, melyek T. úr *Tankönyvéről*, valamint a *Jogállamban* közölt tanulmányáról a napi sajtó hasábjain és némely szaklapban megjelentek, ismételve hivatkoztak Sohm lipcei tanárnak arra a kijelentésére, hogy az egyetemes vagy általános európai jogtörténet, a melyet mint külön tanszakot hazánkban Wenzel és Hajnik alapítottak

meg és melyet számos egyetemi és jogakadémiai tanárunk ma is művel, «képtelenség» («Unding»).

Megvallom, én korábban nemcsak feltettem, hanem reméltem is, hogy mielőtt Sohm úr több magyar jogásznak három évtizedes munkáját s egy, a magyar egyetemeken és jogakadémiákon negyvenhárom év óta tanított tanszakot képtelenségnek nyilatkoztat ki, minthogy ő maga nem tud magyarul s így magyar munkákat nem olvashatott, legalább valakitől felvilágosítást és adatokat kért e munkák módszere és tartalma felől.

Meglepetésemre most T. úr (új cz. 176—177. l.) kijelenti hogy ő «Sohmot semmiképen nem informálta»; továbbá, hogy Sohm «nem ismerte Hajnik egyetemes európai jogtörténetének se tartalmát, se módszerét, se rendszerét», de mégis «bátran mondhatta, a nélkül, hogy Hajnik könyvének tartalmát ismerte volna», hogy az képtelenség.

Én igen nagy tisztelettel viseltetem Sohm úr tudományos egyénisége iránt. Azt is tudom, hogy lehetséges mindenféle tudományos nézetet erősen bírálni, helyteleníteni. De minthogy Sohm Hajnik könyvéből annak czímén kívül semmit sem ismert, arról pedig, hogy többi egyetemi és jogakadémiai tanáraink négy évtized óta miként adják elő ezt a tanszakot, semmi felvilágosítást sem szerzett: ennél fogva most sem helyeselhetem, hogy annyi magyar tudós tudományos munkájának eredményét, a nélkül, hogy abból egy betűt is ismerne, képtelenségnek nyilvánította.

Persze Hajnikról, az évek előtt elhunyt csendes, sem házában, sem a külföldön elismerést nem kereső magyar tudósról, — a kinek tudományos irányát követők bármily derék, alapos és lelkiismeretes tanárok, velem együtt nem kedvelik a polemiát s így vitatkozásba sem hajlandók bocsátkozni, — minden veszedelem nélkül megkoczkáztatható ilyen általánosságban tartott, elítélő nyilatkozat. De kíváncsi volnék rá, hogyha Sohm vagy T. urak Maitland, Pollock, Sumner Maine, Lee, Kohler Westermarek, Post vagy más külföldi tudósok hasonló irányú munkáira a külföldi sajtó hasábjain nyilvánosan mondanák azt, hogy azok képtelenségek, ugyan mit kapnának válaszul?

Nemrég olvastam, hogy Kohler berlini egyetemi tanár legújabbán előadást hirdetett «az ó-kori culturépek jogáról.» Ebben benne van a hindu védáktól vagy Manu codexétől és Hammurabi babyloni királynak Kr. e. 2250 körül alkotott törvénykönyvétől

kezdve minden; így a régi India, Babylon, Egyiptom, Palästina, Görögország s a római birodalom joga is, tehát évezredeknek és három világrésznek: Azsia, Európa és Afrikának jogfejlődése. Ennyit Hajnik soha sem adott elő, mert ő csak a középkori európai jogfejlődésre szorítkozott. Méltóztassék talán T. úrnak valamely német folyóiratban egy nyílt levelet írni Kohler berlini tanárhoz, hogy ez az ő most említett collegiuma képtelenség. A mennyire a harczias szellemű Kohlert eddigi polemiáiból ismerem, okvetlenül felelni fog, és azt gondolom: T. úr tisztelői nem fognak sietni Kohlernek ezt a feleletét a magyar napilapok hasábjain közzé tenni.

Vagy miért nem méltóztatott T. úrnak, a ki 1880-tól fogva Győrött, 1891 óta Budapesten volt jogtanár, ezt a képtelenséget Hajnik Imre munkaképessége idejében, 1900 előtt a magyar szakirodalomban emlegetni? Hiszem, hogy Hajnik megvédte volna álláspontját, a mire én, a ki nem vagyok jogtörténetíró, természetesen semmiképen sem érzem magamat hivatottnak. T. úr azonban, habár Hajnik életében is húsz éven át a jogtörténet tanára volt, a szakajtóban ezt a «képtelen» tanszakot nem indítványozta eltöröltetni, hanem még saját tankönyvét is, mely pedig könyvmatos jegyzetekben évek óta a hallgatók kezei közt volt, csak akkor nyomatta ki, a mikor Hajnikot súlyos betegsége már teljesen munkaképtelenné tette.

Annak bizonyítására, hogy az egyetemes jogfejlődés tárgyalása nem képtelenség, a *Budapesti Szemle* 163., 186—194. l. felsoroltam mintegy tizenhárom külföldi és négy hazai jogtörténetíró nézetét, továbbá a büntetőjog és büntető-perjog kiválóbb művelői közül is megneveztem harminczat, a kik nemcsak saját nemzetök jogfejlődését, hanem a büntetőjognak egyetemes fejlődését adják elő. Ezt a sorozatot, ha egy-két napi fáradságot veszek magamnak az után kutatásra, akármikor megkészszerezhetem.*) Ez írók közt vannak, hogy közülök csak egyeseket és csak külföldieket említsek: Pollock oxfordi és Maitland cambridgei egyetemi tanárok, az angol jogtörténet megalapítói, Hélié, a ki a

*) Minthogy multkori cikkemben sem törekedtem teljességre, a kezeim közt levő munkák közül kihagytam pl. Güntherét *Die Idee der Wiedervergeltung im Strafrecht* (Három kötet), mely az egyiptomi, hindu, héber, görög, római, germán jogrendszereket, a kánoni jogot stb. tárgyalja.

francia büntető perjogról a legterjedelmesebb rendszeres művet írta, Stephen volt angol főbíró, eddig a legjelesebb angol büntetőjogi író, Berner és Liszt berlini, Binding lipcei, Birkmeyer, Geyer, Holtzendorff és Ullmann müncheni, Glaser volt bécsi (később osztrák igazságügyminiszter, majd koronaügyész), Garraud lyoni (a nyolcz kötetes és jutalmazott *Traité* szerzője), Ihering göttingeni egyetemi tanárok, az idősb Mittermaier, a kit Deák Ferencz és társai méltónak tartottak arra, hogy az általok készített javaslatnak megbíráására fölkérjék, Kries, Zachariä stb.

Ebből a névsorból, azt hiszem, kitűnik, hogy az egyetemes jogfejlődést tárgyaló tudósok még a kiváló Sohmmal egybe-hasonlítva is, nagyon díszes társaságot alkotnak. Ha tehát a jogtörténet tanításának kérdését hazánkban német tudós véleménye alapján akarjuk eldönteni, akkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy a német tudósok közt Sohm úrral ellentétes nézetűek is vannak, a büntetőjog története tekintetében épen *nagy többségben vannak* s ezért írtam (*Budapesti Szemle* 185—187. l.), hogy más német tudósok véleményét is meg kellene szerezni és közzétenni. Erre most T. úr azt feleli (*Jogállam* 177. l.), hogy «a Sohm által megállapított igazságok erejét sem Kohler, sem bárki másnak véleménye meg nem ingathatja.» Hja kérem, ez nem más, mint annak a khalifának álláspontja, a ki a szent koránon kívül minden más könyvet elégettetett. Persze, ha azt mondjuk, hogy az, a mit Sohm úr levele helyesnek tart, és a mit T. úr művel, *egyedül és kizárólagosan szabadalmazott jogtörténet*, akkor minden más irányú, módszerű és rendszerű jogtörténeti tudományos munkát el kell ítélni, mert kisiklott az egyedül üdvözítőnek kijelölt csapásból.

Nekem a büntetőjog modern irodalmában más tapasztalataim vannak. Az utolsó három évtizeden át ezen a téren a legellentetesebb tudományos irányok fejlődtek ki. Az írók és a tanárok többsége még ma is a tételes törvényeken alapuló dogmatikai büntetőjogot műveli, de sorban keletkeztek a bűnügyi embertani, a büntetősociológiai, a büntetőpolitikai, a bűnügyi lélektani iskolák s a közvetítő irányok, s ez iskolák keretében is mindegyik nagyobb írónak, például a közvetítők közt Prinsnek, Tardenak, Van Hamelnek, Lisztnek megvan a maga külön-külön iránya és az alapvető kérdésekre nézve is a maga lényegileg eltérő álláspontja. Ezeknek az iskoláknak tudományos küzdelmei természetesen nagyon hevesek; a folyóiratok hasábjain

és külön terjedelmes könyvekben is éles harczt folyt le. De nem tudom, hogy egyik büntetőjogi író a másiknak tudományos munkásságát, különben olyant, a melyről a czímen kívül semmi mást nem olvasott el, egyszerűen képtelenségnek minősítette volna, vagy nem olvastam örök időkre szóló oly kijelentést sem, hogy valamely iskola fejének véleményét senki másnak nézete s akárhány tudós-nak akármilyen érveivel támogatott álláspontja meg nem ingathatja.

Hivatkozom tehát újból a T. úrral ellenkező állásponton levő *harmincz-negyven* tudós-nak nézetére. E tudósok közül a büntetőjogászok álláspontját korábbi cikkemben (*Budapesti Szemle* 193—194. l. jegyzet) műveiknek és a lapszámoknak idézésével tüzetesen megjelöltem. Hivatkozásaimat bárki ellenőrizheti.

Főntartom mindazt, a mit e tárgyban a *Budapesti Szemle* 179—181. és 185—196. l. kifejtettem.

Állítom, hogy:

a) a magyar jogásznak megfelelő mértékben ismernie kell azokat a jogrendszereket, melyek a honfoglalást megelőzőleg a nyugot-európai államokban hosszú jogfejlődés alapján kifejlődtek és a honfoglaláskor hatályban voltak;

b) e jogrendszerek csak a Szent István-féle államszervezetet megelőzőleg és nem a későbbi magyar jogfejlődés keretében ismertethetők;

c) a magyar jogásznak szüksége van arra is, hogy a későbbi külföldi jogfejlődésből nemcsak egyes jogintézményeket, például a hűbériséget ismerje meg, hanem a vezető európai államok jogfejlődéséből mindazt, a minek ismerete általános jogász-i lát-kör, illetőleg jogtörténeti kiképzés vagy szakmájának megértése szempontjából nélkülözhetetlen.

Vagyis szükséges mind a honfoglalást megelőző, mind pedig az azt követő külföldi jogfejlődés lényegének előadása és tanulása is.

III. Miképen adható elő a magyar jogtörténet keretében a külföldi jogfejlődésnek szükséges része?

Korábbi cikkemben állítottam, hogy T. úr «módszere és rendszere» szerint a magyar jogtörténetíró a magyar jogtörténet keretében nem fogja kielégítő módon tárgyalhatni az európai jogoknak a mi hallgatóink számára is fontos olyan intézményeit, jogszabályait és jogelveit, melyek a magyar jogfejlődésben nem fordultak elő. Ilyenek például: a hűbériség, a testületi szervezkedés vagy a bírósági szervezet, illetőleg a büntető perjog tekin-

tetésben a scabini szervezet, a hűbériség birói szervezete, a «procureurs du Roy», az állami bíróságok kifejlődése (a continensen), az esküdtszék fejlődése vagy a karoling inquisitio, a Rüge-eljárás, az igazi nyomozó rendszernek intézményei és elvei, az «apprise», a «loial enquête», az absolutio ab instantia, a kötött bizonyítási rendszer, stb.

Erre az állításomra T. úr *a válasszal teljesen adós maradt*; pedig az ő módszerének sikere vagy fogyatékossága azon a kérdésen dől meg, hol fogja ezeket a külföldi jogintézményeket, hol fogja ezt a külföldi jogfejlődést a magyar jogtörténet keretében tárgyalni?

Legyen szabad azon tisztelt olvasók előtt, a kik nem jogtudományyal foglalkoznak, a következő példát használnom. Valami vidéki kereskedelmi iskolai tanár megkísérelné, teszem azt, hogy Győr vármegye földrajzának keretében adja elő a földrajzi alapfogalmakat. Igen ám, de Győr megyében nincs se tenger, se fensík, nincsenek se havasok, se tavak, se gyógyfürdők, se tűzhányóhegyek, se hegyszorosok, és sok más minden egyéb sincsen. Ennélfogva a tanító kétféleképen járhatna el. Vagy csak annyit mondana: fiaim, ilyen dolgok megyénkben nincsenek, de másutt vannak. Lényegökről, jelentésökről azonban nem szólna egy szót sem. Kérdezem: lesz-e ezeknek a tanulóknak ezekről a dolgokról az ő kereskedelmi pályájok szempontjából elégséges fogalmuk? Egészen hasonló dolog, mikor például T. úr *Tankönyve* 447. l. azt írja: «A nyomozó tanúbizonyításból Angliában az esküdtszék fejlődött ki. Nálunk azonban ez a fejlődés nem állott be.» Semmi több. Épen így mondhatná könyvében még harmincz-negyven helyen, hogy az ügyészség, vagy a testületi szervezkedés stb. stb., kifejlődött Európának ilyen vagy olyan államában, de Magyarországon nem. Tanulna-e ekként valamit a magyar joghallgató a külföldi jogfejlődésből? Azt hiszem, semmi hasznavehetőt sem. De több ilyen lényeges dologról T. úr még annyit sem mond, mint az esküdtszékekről, mert nem ír rólok egy betűt sem. Visszatérve az előbbi példára, lehetséges volna egy másik módszer. A tanító elérkezvén például Pannonthalma ismertetéséhez, ehhez fűzné a Kárpátok vagy a stájer hegyek előadását. Ez mindenekelőtt nagyon tökéletlen dolog lenne, mert olyan kiágazásokra vezetne, a melyek szétrepesztenék az illető tanszak anyagát. De ezenfelül sok olyan dolog akadna a földrajzban, a mit annak a kereskedelmi tanulóknak ismernie

kellene, például tenger, külföldi nagy gyárvárosok, de a mit a tanító nem kapcsolhatna hozzá a szűk megyei előadás egyik tételéhez sem.

Hiába, a részlegesbe nem fér bele az egyetemes, a különleges a jogtörténet terén kisebb, mint az általános. És ha jogászaink nem tanulják az egyetemes jogfejlődésnek lényegét, sok irányban tanulatlanok maradnak és ennek pályájokon épen úgy hiányát fogják érezni, mint az a kereskedelmi iskolai tanuló, a ki Győr megyében minden dombot ismerne, de mikor utazóügynöki állást kap és főnöke először küldi útra, akkor győződik meg, hogy soha sem hallott arról; hol fekszik Kolozsvár vagy Pécs, Grác vagy Innsbruck?

Nem T. úr hibája, hanem módszeréből következik, hogy az egyetemes jogfejlődésnek az a része, melynek ismeretét a magyar jogász részére fentebb (II. alatt *a—c* pontok) szükségesnek jeleztem, nem adható elő a magyar jogtörténet keretében. És most is *mellőzhetetlenül szükségesnek tartom, hogy a vezető európai államok jogfejlődésének lényege* a magyar jogtörténeten felül *külön collegiumban adassék elő* és külön kérdeztessék.

E kívánság igazolt voltának tulajdonítom, hogy T. úrnak 1904 októberben megjelent cikke nem irányította döntőleg a később nyilatkozott tanári testületek határozatát. Időközben ugyanis a kolozsvári egyetem jog- és államtudományi kara, valamint több jogakadémiánk a jogtörténet tanítása kérdésében megadta a közoktatásügyi kormánytól kívánt véleményt. A kérdést T. úr vitte ki a szaksajtó hasábjaira; kíváncsok, hogy annak idején a hivatott tanári testületek határozatai is közzé tétessenek. Ez még eddig nem történt meg, de egy—két vidéki kartársam (a nélkül, hogy őket erre fölkerítem volna), érdeklődésemet ismerve, szíves volt az illető testület álláspontjáról értesíteni. Ebből látom, hogy több tanári testület nem osztozott T. úr álláspontjában,*) sőt olyan

*) Például a kolozsvári egyetem jogi karának előadója (a szaktanár úr) a következőket írta: «A magyar jogélet fejlődésének alapos megismerése, a magyar jogtörténetnek sikeres tanítása és tudományos művelése az európai jogfejlődésnek alapos ismerete, illetőleg az európai jogtörténetnek tanítása nélkül lehetetlen»; továbbá «az európai jogtörténelemnek a magyar jogtörténet tanítása és művelése szempontjából nélkülözhetetlen volta kétséget nem szenved»; ezért «külön collegiumban előadását» szükségesnek tartja.

Ez a legélesebb ellentétben van T. úr óhajával, mely a «képtelen»-nek vélt tanszakot el akarná törölni.

határozat is van, mely az egyetemes európai jogtörténetnek kötelező tantárgy gyanánt, külön főcollegiumban való föntartását kívánja.

IV. A «γυλās és xapχās».*)

Biborban született Konstantin császár (*de Administrando Imperio* című m. 40. fejl.), midőn a magyarok fejedelmeiről ír, az eredeti szövegben alanyesetben «ó xapχās» szót is használ. Az eredeti írásmódot megtartva, írtam én is korábbi czikkemben «xapχās»-t, de Szabó Károlynak T. úr által idézett érvelése meggyőző arról, hogy *tévedtem*, a xapχās az eredetiben is íráshiba, helyesen «xapχās» olvasandó.

Egyébként én nem azt kifogásoltam, hogy T. úr ezt a szót nem úgy írja, a mint én írtam, hanem azt, hogy a γ. és x. szavakat, melyek értelmével munkájának tizenkét helyén foglalkozik, ezen a 12 lapon nem egyöntetűen, hanem váltakozva, többféleképen írja. Míg a *Magyar honfoglalás kútforrásiban* megjelent fordítás, (127. l.) «gülās»-t és «karkhās»-t említ, addig T. úr e szavakat *Tankönyve* 23., 35., 39., 51—54., 59., 60., 74. és 428. lapjain fölváltva így írja:

γ. helyett «gylas, helyesen valószínűleg (!!) gyula», másutt «gylas», másutt «dsila helyesebben gyula», másutt csak «gyula»;

x. helyett: «karchas», másutt «karchasz», majd «harka», másutt «horkáz».

A *Tankönyv* sehol sem mondja meg, hogy mindezek egyértelműek, miből találja ezt ki a hallgató? S honnan tanulja meg azt, hogy ezen eltérő írásmódok közül melyik a helyes?

Azt hiszem azonban, a γ. és x. kérdésében nem az elnevezésen, a melyet a görög, arab és perzsa írók valamiképen kétségkívül elferdítettek, hanem a dolog lényegén fekszik a súly. A dolog lényegére nézve pedig most is változatlan az a nézetem, hogy γ. és x. nem kizárólag bírák voltak, hanem vezérek is. Idevágó tanulmányaimat korábbi czikkem megírása után is folytatva, ráakadtam az éles eszű és nagy tudományú Salamon Ferencznek (*A magyar haditörténethez a vezérek korában*. 1877. 39. l.) fölfogással megegyező nézetére: «kétségtelennek vehetjük, hogy valamint a gótok úgynevezett bírái, úgy az avarok és a magyarok főbírái is egyszersmind hadvezérek voltak. Az akkori népek egyikénél sem lehetett ilyen méltóság megfelelő katonai rang és hatáskör nélkül.»**)

*) Az alábbiakban rövidség okáért csak γ-t és x-t írok.

**) Rohonyi Gyula (*A honfoglalás története*. 1896. 91. l.) pedig

V. A kereskedelmi utazók és a jogtörténet.

T. úr most is föntartja azt a már *Tankönyvében* kifejtett nézetét, hogy az arab Ibn Rosztehnek és a perzsa Gurdêzinek azok az adatai, melyeket a Dsaihâni által mohammedán híthirdezők és kereskedelmi utazók elbeszélései alapján írt földrajzi munkából másoltak le, «épen jogtörténeti szempontból igen becsesek». (*Tankönyv* 20. l.) és «teljes hitelt érdemlők». (*Jogállam* 1904. 343. l.)

Részemről most is abban a véleményben vagyok, hogy kereskedelmi utazóktól, föltéve, hogy tisztességes emberek, csakugyan nagyon becses tudósítást lehet szerezni abban az irányban, hogy azon árúcikkre nézve, melyben — a mint mostani collegáik mondják — az illető vigécz utazik, például köles, gyapjú, illetve kocsikenőcs tekintetében a külföldi országban ki a termelő, illetőleg ki a fogyasztó? Azt is megengedem, hogy ha kereskedelmi utazónak valami pere volt a külföldi államban, vagy őt vették valami bűncselekmény miatt gyanúba, e tapasztalataira nézve is hiteles lehet az ő elbeszélése. De az utóbb említett tapasztalatokról a keleti kútfókben egy szó sincsen.

És ezért most is a legmerészebb vállalkozások egyikének tekintem azt, hogy oly *földrajzi* munkából, a mely *vigéczek* elbeszéléseiből van írva, utólag egy egész alkotmány- és jogrendszert construáljunk. A mint az eredményekből látható (például T. úr *Tankönyve* 34. és köv., 53. és köv. l.), a kereskedelmi utazóknak adatai az alkotmány- és jogrendszerre nézve nagyon kevés hitelt érdemelnek, például összekeverték a magyar viszonyokat a szomszédos népekével; így magyar alkotmány gyanánt írják le azt, a mit a kazároknál tapasztaltak, pedig őseink viszonyai e korban a kazárokéitól nagyon lényegesen eltértek.

VI. Az *exclusiv* nemzeti álláspont.

T. úr szerint (új cz. 176. l.) én őt azzal vádolom, hogy «*exclusiv* nemzeti álláspontra helyezkedett». Ez állítás ellen könnyű védekezni, mert azt T. úrral szemben *sehol sem* használtam.

Az *Ügyvédek Lapja* című szaklapnak 1904 október 8-iki 41. számában (8. l.) egy névtelen cikkíró a magyar jogtörténet

ezt írja: «Fel sem tehető, hogy a fejedelem után közvetlenül következő ű-ne egyedül csak bíró lett volna s nem egyúttal vezér (nemzetiségének feje), midőn a magyar politikai szervezet a katonain alapult.»

«kizárólagosságát» követelte. Ezt idéztem előbbi cikkem III. részében (177. l.) s arra mondtam a 188. l., hogy «a III. alatt említett vezércikkíró úr nemzete ifjúságának jogi tanultságát nemzeti színűre mázolt tudományos kínai fallal óhajtaná körülvenni», valamint a 190. l. fölemlítettem, hogy «a III. alatt említett cikknek a magyar jogtörténet kizárólagosságára vonatkozó óhajában egyáltalában nem osztozom». Hogy a korábbi értekezésemben említett magasztaló cikk írójára tett megjegyzésemet T. úr miért veszi *magára*, azt egyáltalában nem értem. Én most is azt hiszem, hogy T. úr és a cikkíró úr két különböző physikai személy; hisz' csak nem juthatott eszembe olyas valami «Unding», hogy T. úr maga írná az önmagát dicsőítő cikkeket?!

T. úr (új cz. 179. l.) azt az állítást is kiolvasa értekezésemből, hogy ő *Tankönyvében* «a nyugati népek jogéletének behatását a magyar jogintézmények fejlődésére figyelmen kívül hagyja». Ilyen állítás ellen általánosságban könnyű védekezni, mert én azt T. úr könyvére *általánosságban* sehol sem használtam.

T. úrnak vitatkozási módszerében az is sajátos, hogy ismételve (új cz. 176. és 179. l.) polemisál olyan állításokkal, a melyeket én sehol sem használtam, holott én a lapszám, bekezdés, sőt a sorok megjelölésével betű szerint szoktam idézni T. úr *Tankönyvének* vagy értekezésének azt a részét, melylyel ellentétes nézetet fejték ki, tehát legalább a lapszámot kellett volna idézni, hol állítok olyasvalamit, a mit T. úr fentebb nekem tulajdonít?

Állítottam azonban (cikkem 182—183. l.) és állítom most is, hogy az, a mit T. úr *Tankönyvének* 435—436. lapjain a magyar perjog fejlődéséről ír, nem adja elő világosan azt a tényt, hogy Árpád-házi királyaink a frank birodalomban kifejlődött germán peres eljárást, Róbert Károly pedig az angol-normann perjogot vette át. Persze ezt T. úr kifejezetten nem is ismerhette el, mert ha királyaink két korszakban két egész eljárási jogrendszert átvettek külföldről, akkor mégis bajos lett volna T. úrnak azt állítani, hogy «bármely más államalkotó nép jogfejlődése nem nyugszik önállóbb nemzeti alapokon, mint a magyar nemzeté!» (*Jogállam* 444. l.)

A germán és az angol peres eljárás átvételét állító tételre T. úr egy szóval sem válaszol, azt pedig korábbi cikkemben nem is vizsgáltam, hogy más irányokban mennyiben tár-

gyalja T. úr a nyugati jogok hatását, mert cikkem kitűzött célja szerint csak a büntetőjogra és a perjogra vonatkozó részletekkel foglalkozott.

Ha most a nyugati jogfejlődés hatásának méltatása tekintetében általánosságban vizsgálom T. úr könyvét, akkor nagyon sajtóságos ellentéteket találok *Tankönyvének* tételei és a *Jogállamban* megjelent cikkének állításai közt.

Méltóztassanak csak egybe vetni például a következő tételeket:

T. úr cikke a *Jogállamban* 1904 okt.-ben ezt tartalmazza:

«*téves . . .*, hogy a magyar nemzet nem saját talajából, nem saját jogalkotó képessége alapján fejlesztette a multban jogintézményeit, hanem idegenből, a többi, főleg nyugati népektől vette át azokat és itt-ott bizonyos nemzeti sajátságokkal felruházva fejlesztette tovább.» (*Jogállam* 443. l. 3—7. sor.)

«A magyar nemzet jogfejlődését, köz- és magánjogi intézményeinek történetét nem lehet és szabad akként felfogni, hogy az csak másodlagos jogfejlődés, mely túlnyomó részében a nyugati népek, nevezetesen a germán népek jogalkotó szelleméből és képességéből táplálkozott; sőt ellenkezőleg a magyar nemzet jogfejlődése és azzal kapcsolatosan alkotmány- és jogtörténete éppen olyan önálló nemzeti alapokon nyugvó a többi államalkotó népek fejlődésével szemben elzárt egészet képez, mint bármelyik más hatalmasabb államalkotó nép Európában.» (*Jogállam* 444. l. 14—23. sor.)

«bármely más államalkotó nép jogfejlődése nem egységebb s nem nyugszik önállóbb

T. úr *Tankönyvében* (1902) ez áll:

«A királyság megalakulásával ugyanis nemzetünk szorosabb érintkezésbe lépett a magasabb kulturában részes nyugat-európai népekkel; befogadni törekedett az amott kifejtett jogeszméket és intézményeket, minek következtében a magyar köz- és magánjog terén nevezetes átalakulások mentek véghez, úgy hogy a későbbi jogintézményeket nem tekinthetjük kizárólag és egyenesen a magyar nemzet jogalkotó szellemének eredményei, a magyar jogélet természetszerű fejleményei gyanánt.» (*Tankönyv* 17. l. 10—18. sor.)

«A királyság létesítése után . . . » a magyar nemzet mindinkább utalva volt arra, hogy a nyugati államokban uralkodó jogeszméket és intézményeket mint a nyugati műveltség eredményeit, bizonyos mértékig *átvegye*, saját jogintézményeit azoknak megfelelően *átalakítsa*.

A nyugati jogrendszereknek, különösen a germán jognak ilyen értelemben vett behatása a magyar jogélet fejlődésére, kétségtelen. (*Tankönyv* 290. l. 3—13. sor.)

A következő bekezdésekben

nemzeti alapokon, mint a magyar nemzeté.» (*Jogállam* 444. l. két utolsó sor.)

(*Tankönyv* 18. l. első és 290. l. 4. bek.) helyesen kifejti a *Tankönyv*, hogy ősünk az átvett «nyugat-európai jogeszméket és intézményeket megfelelően iparkodtak átalakítani.»*)

Itéljenek a tisztelt olvasók! Ezek a párhuzamos tételek azt a hatást teszik rám, mintha két írónak két ellentétes álláspontját olvasnám. Pedig mindezeket *ugyanaz a T. úr* írja, csak hogy a korábban írt *Tankönyv* német nyelven is közzé tévetvén, a külföldi jogtörténészek ellenőrzése alatt is áll, ellenben a *Jogállam* cikkét nagyjából nem jogtörténészek olvassák, a kiket T. úr arról kíván meggyőzni, hogy az egyetemes európai jogtörténet okvetlenül eltörlendő a föld színéről.

VII. *Tömjénfűst*. Nem tudom miből következteti T. úr (*Jogállam* 171. l.), hogy én haragszom mindazokra, a kik az ő könyvét kedvezően bírálták meg. Én korábbi cikkemben is (*Buda-pesti Szemle* 175. l.) kiemelttem, hogy e *Tankönyvről* több komoly bírálat is jelent meg. Ezeket én teljesen méltánylom, bár ki kell emelnem, hogy e bírálatok még tüzetesen nem foglalkoztak a *Tankönyvnek* büntető- és perjogi részeivel. Kifogásaim kettős irányúak voltak. Nem tudom ma sem helyeselni, hogy egyes névtelen cikkíró urak olyasfélét írtak, hogy T. úr «tette a magyar közjogot nemzeti cultus»-szá (idéztam a *Buda-pesti Szemle* 177. és köv. l.) és nem helyeseltam ezekből a magasztalásokból a — tömegtermelést.

Korábbi cikkem írásakor még naivul azt hittem, hogy e dicsérő hymnuszok tömegét és túlzásait maga T. úr is restelkedve olvassa, újabb kijelentései után azonban egészen természetesnek tartom, hogy a míg azon száz és száz jogi és államtudományi munka közül, melyeket az utóbbi évtizedek alatt legkiválóbb jogászaink és államtudományi íróink közzétettek, alig egy-kettőt említett meg egyik-másik külföldi szaklap vagy hazai napilap, addig évek óta alig múlik el hónap a nélkül, hogy T. úrnak könyvéről különböző nemzetbeli (eddig magyar, osztrák, horvát, német, francia, lengyel és olasz) neves és névtelen urak, különböző hazai és külföldi napilapban vagy szaklapban dicséretet ne

*) Ezt én is, T. úr könyve előtt megjelent *M. bűnvádi eljárási jog cz.* munkámban (1901) 85. l. nagy betűkkel nyomtatva kiemelttem.

zengenének; a külföldi elismerések pedig néhány nap mulva kivonatban megjelennek a magyar napilapok és teljes szövegű fordításban valamelyik hazai szaklap hasábjain.

A tapasztaltak után biztosan tudom, hogy ez jövőre is így lesz. S valamint a világegyetem a sarkcsillag körül végzi pályafutását, úgy az összes magyar könyvek közül egyedül T. úré az, a melyre az európai jogtörténetírók, közjogászok, publicisták és hírlapírók szemei — természetesen *egészen önkéntelenül!* — irányulnak, s a mint a bibliai asszony olajos korsója soha ki nem fogyott, úgy időtlen időkig ezután is szállani fog az a tömjénfüst, melyet T. úr könyvének magasztalói — persze nem valakinek felszólítására, hanem az illető névtelen írók «önbuzgalmából!» — eregetnek.

Én csak egyéni megfigyelésemet jelzem annak felemlítésével, hogy akármilyen gyarló volt (mert az én cikkemben tudom, hogy gyarló;) — az ellenkező álláspont kifejtése, mégis mindazokban a tudományos körökben, a hol megfordulni szoktam: a M. Tud. Akadémiában, egyetemünkön, tudományos társaságokban, akármilyen tanszak művelője, akármilyen jó magyar ember, sőt T. úrnak egyénileg akármilyen jó barátja volt is az, a ki ezt a kérdést előttem az utóbbi hónapokban szóba hozta, azok az urak azt a véleményüket fejezték ki, hogy az említett magasztaló cikkekből nem kívánnak többet olvasni.

VIII. Az irodalmi munkák becslése köbméter- és kilogramm számra.

Nem vagyok hajlandó az irodalmi működés értékének alapjául azt a kulcsot elfogadni, melyet T. úrnak újabb cikke nem is egy, hanem *három helyen* ilyen mértékűl felállít, tudniillik a kidolgozás terjedelmét.

T. úr ugyanis kiemeli, hogy a büntetőjogot Schröder 31, Siegel 33, ő 50 oldalon (új cz. 183. l.); a középkori büntetőjogot Hajnik 13., ő 50 oldalon (185. l.); a középkori perjogot Hajnik 14, ő 41 oldalon tárgyalja (186. l.) és ebből levonja azt a következtetést, hogy az ő könyve «nemcsak jóval többet, hanem *jóval tökéletesebbet* is nyújt, mint a legkiválóbb külföldi tankönyvek». (184. l.)

Idézhetnék oly külföldi könyveket is, a melyek viszont sokkal bővebben tárgyalják a jognak most szóban forgó részleteit, mint T. úr. De egészen mellőzöm ezt, valamint azt is, hogy T. úr könyve a tudományos munkáknál szokásosak közül a leg-

nagyobb betűkkel és a legritkább nyomással van szedve, s nekem bizony nincs kedvem összeolvasgatni azt, hogy melyik könyvben egy íven hány betű van?

E mellékes szempontokat figyelmen kívül hagyva, állítom, hogy nemcsak a tudományos, hanem általában minden irodalmi munkának értékét nem köbméter és kilogramm szerint, hanem a belső tartalom becse szerint szokás megítélni. És a tudományban, sőt a szépirodalomban sem mindig az a legbecsesebb, a mi leghosszabb lére van eresztve. Az én szememben például Arany János *Toldija*, pedig egészében a kis kiadásban csak 110—120 lapra terjed (töredelmesen bevallom: bizony még nem mértem meg, hogy *Toldi szerelme* és *Toldi estéje* nélkül hány *grammot* nyom), egymagában is sokkal becsesebb, mint néhány *métermáza* az angol, franczia, vagy német tuczatdrámák, regények vagy költemények halmazából.

Én egyáltalán semmit sem akarok levonni T. úr *Tankönyvének* valódi értékéből, sőt az ő munkáját korábbi cikkemben másokéval össze sem mértem. De még ha két író vagy tudós egészen egyforma fajsúlyú egyéniség is, akkor sem bizonyos, hogy annak a módszere tökéletesebb, a ki a legapróbb részletek felsorolására, vagy az adathalmazok betanítására helyezi a súlyt. Mindig nagy csodálattal olvasom azokat a jogtudományi munkákat, melyeknek szerzője minden részletet ismer ugyan, de a *nagy tehetségek összefoglaló erejével* adja elő röviden és világosan az egész tanszagnak lényegét.

IX. «A legkiválóbb külföldi tankönyveknél jóval többet és jóval tökéletesebbet» nyújtó magyar mű.

Sok mindenre kellene még felelnem, de megfogadtam, hogy lehetőleg rövid leszek.

T. úr 1904 októberben azt írta, hogy «a jogtörténet tanítása és tudományos művelése Magyarországon a jövőben *csakis* azon irányelvek, azon módszer és rendszer alapján történhetik sikeresen», melyet könyvében követ. (*Jogállam* 441. l.) T. úr szerint csakis az a módszer lehet sikeres, a melynél fogva a magyar hallgató megtanulja, hogy a bolgárok a X. évszázadban minő nevű törzsekre oszoltak, hogy «búzát, árpát, kölest vetnek», hogy «a bolgárok királyának népe lovat vagy más állatot szolgáltat adó fejében», a kereskedők pedig mást fizetnek, stb. (T. úr *Tankönyve* 36. l.); ellenben semmit sem tanul abból, miképen fejlődött az esküdszék; egy szót sem hall az ügyész-

ség fejlődéséről vagy a nyomozó eljárásról, nem ismeri meg a hűbériséget, a testületi szervezkedést stb.

T. úr most megengedi (új cz. 188. l.), hogy bizonyos nyugati jogintézmények és jogelvek a magyar jogtörténet keretében nem tárgyalhatók, hozzá járul, hogy ezek külön specialis collegiumban adassanak elő, de «a joghallgatók túlterheltsége érdekében» (valószínűleg azt akarja mondani, hogy a túlterhelés elkerülése végett) ez a külföldi jogfejlődés ne legyen vizsgálati tantárgy. Ha a túlterhelést akarjuk elkerülni, részemről azt szeretném, hogy a magyar joghallgató inkább tudjon valamit a középkori vezető államok jogfejlődéséből, mint hogy részletesen megismerje a X. századbeli *bolgár* törzs-szervezetet, földművelést vagy adórendszert, vagy a kazárok ősalkotmányát stb., stb., mert azt vitatom, hogy a magyar joghallgatónak most is több szüksége van az előbbi lényegének tudására, mint az utóbbiaknak tüzetes ismeretére.

T. úr azt véli, *csakis* az a rendszer lehet sikeres, a melynél fogva ő *A jogintézmények az Árpádok korában* fejezet alatt tárgyalja Zsigmond és Hunyadi Mátyás királyainknak 1435., 1439., 1486 ban hozott három törvényét. (*Tankönyv* 426. l.)

Azt állítottam (*Budapesti Szemle* 194. és 197. l.), hogy T. úr a magyar büntetőjog fejlődését (nem tekintve Zsigmondnak és Mátyásnak csupán egy büntettre vonatkozó három törvényét és néhány más adatot), általánosságban véve csak 1116-ig, illetve egyes bűncselekményekre nézve 1308-ig tárgyalja s ennél fogva «a magyar büntetőtörvénykezés története még nincs megírva.» (*Budapesti Szemle* 197. l.) Ezzel szemben T. úr vitatja, hogy évek munkájával megírta a magyar büntetőjog történetét.

A büntetőjog gyűjtőnév hármat jelent: az anyagi büntetőjogot, a bírósági szervezetet és a büntető eljárást. Örömmel ismerem el, hogy a bírósági szervezetet T. úr könyve az 1308—1608 közti korszakra nézve is több helyütt tárgyalja, de már az anyagi büntetőjog és a büntető eljárás tekintetében T. úr hitének alaposágát teljesen megdönti az a tény, hogy könyvében a jogintézmények csak az Árpádok korában, és ekkor sem mindegyik kérdésre nézve, egész 1308-ig tárgyalatnak; az 1308 utáni korszakokról pedig nemcsak külön fejezet, hanem külön paragraphus sincsen, a mely a magyar magánjog, büntetőjog vagy peres el-

járás ötszázados további fejlődésével foglalkoznék. Ezenfelül a magyar büntetőtörvénykezés történetét — a mennyire a tatárjárás, a török hódítás s a belháborúk által el nem pusztított okirati anyagból lehetséges, — csak az fogja megírhatni, a ki majd éveket tölt a megyei, városi és családi levéltárakban és átkutatja az összes periratokat. Kovachich Márton György, később Hajnik Imre annak idején — (az utóbbi kivált a nyári szünidőkben) — évtizedeken gyűjtötték így az anyagot a magánjog és a polgári perjog történetéhez. Ez idegölő munkában Hajnik, sajnos, idő előtt kidőlt és a magánjogból összegyűjtött anyag feldolgozását sem kezdhette meg. Tudtommal a büntetőjogra nézve T. úr nem végzett ilyen adatgyűjtést, s így most is azt állítom, hogy a jövőtől kell várunk az 1308-tól a XVIII. század végéig terjedő büntetőjog fejlődéstörténetének megírását.

T. úr (új cz. 184. l.) kerekén kijelenti: «A tárgyi igazság az, hogy könyvem még a büntetőjog tekintetében is *jóval többet*, és teljes önérzettel mondhatom, hogy *jóval tökéletesebbet* nyújt, mint a legkiválóbb külföldi tankönyvek».

«Még a büntetőjog tekintetében is»: ez magyarul annyit jelent, hogy T. úr *Tankönyve egyéb* tekintetben is felette áll nemcsak a hazai, hanem a legkiválóbb külföldi jogtörténeti tankönyveknek is.

Töredelmesen megvallom ugyan, hogy a büntetőjog és perjog tekintetében én nem becslöm kevesebbre azt, a mit például Brunner,¹⁾ Esmein,²⁾ Pollock és Maitland³⁾ és mások műveiben

¹⁾ Brunnertől a tankönyvül szolgáló *Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte* cz. műben is, mely több kiadást ért. Legújabbban egészen összevonva a Holtzendorff-Kohler-féle *Encyclopädie der Rechtswissenschaft* I. köt. 1904., 171—287. l.; ide vágó részletek 179—182., 202—205., 235—240., 283—285. l. Brunner itt az anyagot 1870-ig, illetőleg 1877-ig tárgyalja. Terjedelmesen *Deutsche Rechtsgeschichte* I. köt. 177—186., II. köt. 327—290. l.

²⁾ Esmein tán azért nem tárgyalja *Tankönyvében* a büntetőjogot, mert a francia akadémiaától jutalmazott monographiájában írta meg annak történetét *Histoire de la procédure criminelle en France depuis le XIII-e siècle jusqu'à nos jours*. (Paris 1882.)

³⁾ *The History of english law* 2. édit. Vol. I. 37—38., 40. és k., 74., 154. és k. 190. és k., 527—532., 535. és k., 571—594., 643. és k., stb.

olvastam, de a kit (azok után, a miket más álláspontok képviselői karunkban kifejtettek), a tudományos szerénység ily mértékben hat át, azzal más tudományos módszerek és rendszerek helyességéről, vagy mások műveinek értéke felől én, a gyarló büntetőjogász, ugyan miképen vitatkozhatnám?

Néma lemondással leteszem a tollat.

Fogadja, szerkesztő úr, kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.
Budapesten, 1905 márczius 8.

